

**“ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK
TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli Respublika
ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-1, 2026**

The Red Army overthrew the Khiva Khanate

Mirzajanov Shakhboz

third-year student of the History Faculty of the Namangan Branch of Tashkent
International University

Abstract. This study examines the process of the abolition of the Khiva Khanate by the Red Army in 1920. This event represented a significant stage in the establishment of Soviet power in Central Asia and was carried out through military force and political pressure. As a result, the khanate system was dismantled and replaced by a new Soviet governance structure, leading to the formation of the Khorezm People's Soviet Republic. This process is notable for the profound transformations it brought to the political, social, and economic life of the region.

Keywords: Red Army, Khiva Khanate, Sovietization, revolution, military campaign, political reforms, Khorezm People’s Soviet Republic, Central Asia, Bolsheviks, state system.

Qizil armiya tamonidan Xiva xonligini tugatilishi

Toshkent Xalqaro Universitetining Namangan filiali “Tarix” fakulteti uchinchi kurs
talabasi Mirzajanov Shaxboz

Mirzajanovshaxboz925@gmail.com + 99890 222 70 76

Annotatsiya: Ushbu ishda 1920-yilda Qizil armiya tomonidan Xiva xonligining tugatilish jarayoni yoritiladi. Mazkur voqea Markaziy Osiyoda sovet hokimiyatini o‘rnatish siyosatining muhim bosqichlaridan biri bo‘lib, harbiy kuch va siyosiy bosim orqali amalga oshirilgan. Natijada xonlik tuzumi barham topib, uning o‘rnida yangi sovet boshqaruv tizimi shakllantirildi hamda Xorazm Xalq Sovet Respublikasi tashkil

**“ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK
TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli Respublika
ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-1, 2026**

etildi. Ushbu jarayon mintaqaning siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy hayotida tub o‘zgarishlarga olib kelgani bilan ahamiyatlidir.

Kalit so‘zlar: Qizil armiya, Xiva xonligi, sovetlashtirish, inqilob, harbiy yurish, siyosiy islohotlar, Xorazm Xalq Sovet Respublikasi, Markaziy Osiyo, bolsheviklar, davlat tuzumi.

XIX asr va XX asr boshlarida Xiva xonligi Markaziy Osiyodagi muhim siyosiy markazlardan biri bo‘lib, o‘ziga xos davlat tuzumi va boshqaruv tizimiga ega edi. Xonlik mutlaq monarxiya shaklida boshqarilib, barcha siyosiy hokimiyat xon qo‘lida jamlangan edi. Xon davlat boshlig‘i sifatida nafaqat siyosiy, balki harbiy va ma‘naviy yetakchi ham hisoblangan. U o‘z hukmini amalga oshirishda amaldorlar, beklar, mingboshi va boshqa mahalliy boshqaruv vakillariga tayangan. Xiva xonligining siyosiy hayotida ichki barqarorlik doimo mustahkam bo‘lmagan. Xonlik hududida turli urug‘-qabilalar, mahalliy zodagonlar va diniy ulamolar o‘rtasida ta’sir uchun kurashlar mavjud edi. Bu esa markaziy hokimiyatni zaiflashtirgan va ko‘pincha ichki nizolarga sabab bo‘lgan. Ayniqsa, taxt uchun kurashlar va saroy ¹fitnalari siyosiy vaziyatni keskinlashtirgan. XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab xonlik tashqi bosim ostida qoldi. Bu davrda Rossiya imperiyasi Markaziy Osiyoni bosib olish siyosatini faol olib bordi. 1873-yilda Rossiya qo‘shinlari Xivaga yurish qilib, xonlikni mag‘lubiyatga uchratdi. Natijada Xiva xonligi Rossiya protektoratiga aylandi. Bu esa xonlikning mustaqil tashqi siyosat yuritish imkoniyatini keskin cheklab qo‘ydi. Xon rasmiy ravishda hokimiyatda qolgan bo‘lsa-da, muhim siyosiy qarorlar Rossiya vakillari ta’siri ostida qabul qilina boshladi. Xonlikda iqtisodiy va siyosiy islohotlar deyarli amalga oshirilmadi. Davlat boshqaruvi asosan eski an‘anaviy usullarga tayangan holda davom etdi. sababli

¹ Azamat Ziyov. *O‘zbekiston davlatchiligi tarixi*. – Toshkent: Sharq nashriyoti.

**“ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK
TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli Respublika
ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-1, 2026**

zamonaviylashuv jarayoni sust kechdi. Ammo ayrim hukmdorlar davrida ma’lum darajada madaniy rivojlanish kuzatildi. Masalan, Muhammad Rahimxon II (Feruz) davrida adabiyot, san’at va ilm-fan rivojiga e’tibor qaratildi. Biroq bu o‘zgarishlar siyosiy tizimni tubdan yangilashga yetarli bo‘lmadi. XX asr boshlariga kelib, xonlik ichida islohotlarga ehtiyoj kuchaydi. Jadidchilik harakati vakillari ta’limni isloh qilish, davlat boshqaruvini zamonaviylashtirish va jamiyatni rivojlantirish g‘oyalarini ilgari sura boshladilar. Lekin konservativ kuchlar va saroy amaldorlari bu o‘zgarishlarga qarshi chiqdi. Natijada siyosiy keskinlik yanada ortdi. Shu bilan birga, tashqi omillar ham muhim rol o‘ynadi. Birinchi jahon urushi va 1917-yil Rossiya inqilobidan keyin mintaqada siyosiy vaziyat tubdan o‘zgardi. Rossiyada bolsheviklar hokimiyatga kelishi Markaziy Osiyoga ham ta’sir ko‘rsatdi. Xiva xonligida ham eski tuzumga qarshi kuchlar faollashdi va bu oxir-oqibat xonlikning tugatilishiga olib kelgan siyosiy jarayonlarni boshlab berdi. Xulosa qilib aytganda, XIX–XX asr boshlarida Xiva xonligi ichki siyosiy beqarorlik, tashqi bosim va islohotlarning sustligi tufayli zaiflashib bordi. Bu esa uning mustaqil davlat sifatida uzoq vaqt saqlanib qolishiga imkon bermadi va keyinchalik sovet hokimiyati o‘rnatilishiga zamin yaratdi. XX asr boshlarida Qizil armiyaning Markaziy Osiyoga kirib kelishi mintaqada muhim burilish yasagan jarayonlardan biri bo‘ldi. Bu voqea bevosita 1917-yil Rossiya inqilobidan keyin yuzaga kelgan siyosiy o‘zgarishlar bilan bog‘liq edi. Bolsheviklar² hokimiyatni qo‘lga olgach, sobiq Rossiya imperiyasi hududlarini qayta nazorat ostiga olish va u yerda sovet tuzumini o‘rnatishni o‘z oldilariga asosiy maqsad qilib qo‘ydilar. Markaziy Osiyo hududi, xususan Turkiston, strategik jihatdan juda muhim bo‘lib, iqtisodiy resurslar, savdo yo‘llari va geografik joylashuvi sababli bolsheviklar uchun alohida ahamiyatga ega edi. Shu bois ular bu

² Ravshan Rahmonov. *Markaziy Osiyo tarixi*. – Toshkent.

**“ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK
TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli Respublika
ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-1, 2026**

hududni harbiy yo‘l bilan egallashga kirishdilar. 1918–1920-yillar davomida Qizil armiya qismlari bosqichma-bosqich Markaziy Osiyoga kirib keldi va mavjud siyosiy tuzumlarga qarshi kurash olib bordi. Qizil armiyaning asosiy maqsadlaridan biri — mintaqada sovet hokimiyatini o‘rnatish edi. Bu jarayonda ular eski feodal tuzumlarni, jumladan Xiva xonligi va Buxoro amirligini tugatishga harakat qildilar. Bolsheviklar bu davlatlarni eskicha boshqaruv shakli deb baholab, ularni inqilobiy yo‘l bilan ag‘darishni rejalashtirdilar. Natijada 1920-yilda Xiva va Buxoroda harbiy amaliyotlar olib borilib, u yerda yangi sovet respublikalari tashkil etildi. Yana bir muhim maqsad — mintaqada bolsheviklarga qarshi kuchlarni yo‘q qilish edi. Bu davrda Markaziy Osiyoda “bosmachilik” deb atalgan qurolli qarshilik harakati keng tarqalgan edi. Qizil armiya ushbu harakatni bostirish uchun keng ko‘lamli harbiy operatsiyalar o‘tkazdi. Bu kurash bir necha yil davom etib, katta yo‘qotishlarga sabab bo‘ldi. Bundan tashqari, Qizil armiyaning kirib kelishi iqtisodiy va siyosiy manfaatlar bilan ham bog‘liq edi. Sovet hokimiyati Markaziy Osiyoni xomashyo bazasi sifatida ko‘rgan. Paxta yetishtirishni kengaytirish, yer-suv islohotlarini o‘tkazish va yangi iqtisodiy tizimni joriy etish ham ularning maqsadlari qatoriga kirgan. Shu bilan birga, yangi ta‘lim tizimi, madaniy siyosat va ideologik targ‘ibot orqali jamiyatni sovetlashtirish rejalashtirilgan edi. Qizil armiyaning Markaziy Osiyoga kirib kelishi faqat harbiy harakat emas, balki keng qamrovli siyosiy, iqtisodiy va mafkuraviy jarayon edi. Bu jarayon natijasida mintaqada asrlar davomida mavjud bo‘lgan an‘anaviy davlat tuzumlari tugatilib, ularning o‘rnida sovet boshqaruv tizimi o‘rnatildi. XX asr boshlarida Xiva xonligi ichki siyosiy jihatdan ancha murakkab va beqaror holatda edi. Davlat boshqaruvi mutlaq monarxiya asosida olib borilgan bo‘lib, barcha hokimiyat xon qo‘lida jamlangan edi³. Bu davrda xonlikni

³ Boris Grekov. *Istoriya narodov Sredney Azii.* – Moskva

**“ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK
TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli Respublika
ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-1, 2026**

Asfandiyorxon boshqargan. Uning hukmronligi davrida saroy ichidagi ziddiyatlar, amaldorlar o‘rtasidagi kurashlar va mahalliy kuchlar ta’siri yanada kuchaygan. Xonlik ichida siyosiy kuchlar bir necha guruhlarga bo‘lingan edi. Bir tomonda eski tartibni saqlab qolishga intilgan konservativ kuchlar — amaldorlar, boylar va diniy ulamolar turgan bo‘lsa, ikkinchi tomonda yangilik tarafdorlari — jadidlar va islohotchilar mavjud edi. Aynan shu islohotchi kuchlar “Yosh xivaliklar” harakati sifatida tanilib, jamiyatni zamonaviylashtirish, ta’limni isloh qilish va davlat boshqaruvini yangilashni talab qila boshladilar. 1910-yillarga kelib ichki vaziyat yanada keskinlashdi. Xonlikda iqtisodiy qiyinchiliklar kuchaydi, aholining turmush darajasi pasaydi, soliq yuklari oshdi. Bu esa oddiy xalq orasida norozilikni kuchaytirdi. Shu bilan birga, saroy ichida hokimiyat uchun kurashlar davom etdi. Ayniqsa, turkman qabilalari yetakchisi Junaidxonning siyosiy sahnaga chiqishi vaziyatni yanada murakkablashtirdi. U katta harbiy kuchga ega bo‘lib, xonlik siyosatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatdi. 1917-yildagi Rossiya inqilobidan keyin Xivada ham inqilobiy kayfiyatlar kuchaydi. Rossiyada bolsheviklar hokimiyatga kelishi mintaqadagi siyosiy muvozanatni o‘zgartirdi. Xiva ichida ham eski tuzumga qarshi harakatlar faollashdi. “Yosh xivaliklar” harakati yanada kuchayib, xondan islohotlar o‘tkazishni talab qila boshladi. 1917–1919-yillar davomida Xivada siyosiy beqarorlik avj oldi. Asfandiyorxon o‘z hokimiyatini saqlab qolishga harakat qilgan bo‘lsa-da, u ichki va tashqi bosimlar oldida ojiz edi. Oxir-oqibat, 1918-yilda u o‘ldirildi va hokimiyat uchun kurash yanada keskinlashdi. Shu davrda Junaidxon amalda davlatni boshqaruvchi kuchga aylandi. Inqilobiy harakatlarning kuchayishi, ichki siyosiy nizolar va tashqi bosimlar Xiva xonligini zaiflashtirdi. Bu vaziyat Qizil armiya uchun qulay sharoit yaratdi. 1920-yilda sovet qo‘shinlari Xivaga kirib kelib, xonlik tuzumini tugatdi. Xivada ichki siyosiy vaziyatning beqarorligi, islohotlarning kechikishi va turli siyosiy kuchlar o‘rtasidagi kurashlar inqilobiy harakatlarning kuchayishiga olib keldi. Bu esa o‘z

**“ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK
TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli Respublika
ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-1, 2026**

navbatida xonlikning qulashini tezlashtirgan asosiy omillardan biri bo‘ldi. 1920-yilda Xiva xonligiga qarshi olib borilgan harbiy⁴ harakatlar Markaziy Osiyoda sovet hokimiyatini o‘rnatish jarayonining muhim bosqichlaridan biri bo‘ldi. Bu harakatlar bevosita Qizil armiya tomonidan amalga oshirilib, xonlikdagi mavjud siyosiy beqarorlik va ichki nizolardan ustalik bilan foydalanildi. 1919-yil oxiri va 1920-yil boshlariga kelib Xiva xonligidagi vaziyat nihoyatda keskinlashgan edi. Mamlakatda real hokimiyat ko‘p jihatdan turkman yetakchisi Junaidxon qo‘lida bo‘lib, u o‘zining qurolli kuchlariga tayangan holda siyosiy boshqaruvni amalga oshirayotgan edi. Shu bilan birga, “Yosh xivaliklar” harakati vakillari eski tuzumga qarshi chiqib, sovetlar bilan aloqa o‘rnatishga harakat qildilar. Bu esa tashqi aralashuv uchun qulay sharoit yaratdi. Qizil armiya 1920-yil boshida Xiva tomon harbiy yurishni boshladi. Harbiy operatsiyalar asosan Amudaryo bo‘ylari va xonlik hududining strategik nuqtalarini egallashdan boshlandi. Sovet qo‘shinlari zamonaviy qurollar va yaxshi tashkil etilgan harbiy kuchga ega bo‘lgani sababli, xonlik qo‘shinlariga nisbatan ustunlikka ega edi. Xiva qo‘shinlari esa tarqoq va yagona markaziy boshqaruvga ega emas edi. Janglar davomida Qizil armiya qismlari bosqichma-bosqich xonlik hududlarini egallab bordi. Junaidxon qo‘shinlari qarshilik ko‘rsatgan bo‘lsa-da, ular sovet qo‘shinlari oldida uzoq vaqt bardosh bera olmadi. Natijada Xiva shahri ham tez orada Qizil armiya nazoratiga o‘tdi. Harbiy harakatlar qisqa muddat ichida xonlikning to‘liq mag‘lubiyati bilan yakunlandi. Bu jarayonda harbiy kuch bilan bir qatorda siyosiy targ‘ibot ham muhim rol o‘ynadi. Bolsheviklar mahalliy aholiga eski tuzumdan ozodlik, yer-suv islohotlari va tenglik g‘oyalarini targ‘ib qildilar. Ayrim mahalliy kuchlar ham Qizil armiyani qo‘llab-quvvatladi, bu esa xonlikning yanada tezroq qulashiga olib keldi. 1920-yil fevral oyida Xiva xonligi rasman

⁴ O‘zbekiston Fanlar akademiyasi. *O‘zbekiston tarixi (III jild)*. – Toshkent

**“ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK
TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli Respublika
ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-1, 2026**

tugatildi. Uning o‘rnida yangi sovet davlat tuzilmasi — Xorazm Xalq Sovet Respublikasi tashkil etildi. Bu voqea Markaziy Osiyoda an‘naviy monarxik tuzumlarning yakuniga yetganini va sovet davrining boshlanishini anglatadi 1920-yildagi harbiy harakatlar Xiva xonligining tugatilishida hal qiluvchi omil bo‘ldi. Ichki siyosiy zaiflik, harbiy kuchlarning tarqoqligi va tashqi bosim natijasida xonlik qisqa vaqt ichida mag‘lubiyatga uchradi va tarix sahnasidan chiqdi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, Xiva xonligining tugatilishi uzoq davom etgan ichki va tashqi omillar natijasi bo‘ldi. Xonlik ichida siyosiy beqarorlik, hokimiyat uchun kurashlar, iqtisodiy qiyinchiliklar va islohotlarning kechikishi davlatni zaiflashtirdi. Shu bilan birga, tashqi bosim, ayniqsa Qizil armiyaning harbiy yurishlari xonlikning barham topishida hal qiluvchi rol o‘ynadi. 1920-yildagi harbiy harakatlar natijasida asrlar davomida mavjud bo‘lgan monarxik tuzum tugatilib, uning o‘rnida yangi siyosiy tizim shakllandi. Xonlik o‘rnida Xorazm Xalq Sovet Respublikasining tashkil etilishi Markaziy Osiyoda sovet davrining boshlanishini anglatdi. Umuman olganda, bu jarayon mintaqaning siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy hayotida tub burilish yasab, keyingi tarixiy rivojlanish yo‘nalishini belgilab berdi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

- 1 Azamat Ziyov. *O‘zbekiston davlatchiligi tarixi*. – Toshkent: Sharq nashriyoti.
- 2 Ravshan Rahmonov. *Markaziy Osiyo tarixi*. – Toshkent.
- 3 Boris Grekov. *Istoriya narodov Sredney Azii*. – Moskva.
- 4 O‘zbekiston Fanlar akademiyasi. *O‘zbekiston tarixi (III jild)*. – Toshkent.
- 5 Vasiliy Bartold. *Turkiston mo‘g‘ullar istilosi davrida*. – Toshkent.
- 6 O‘zbekiston tarixi darsligi (akademik litsey va kollejlarda uchun). – Toshkent.
- 7 O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi tomonidan tasdiqlangan o‘quv qo‘llanmalar